

IN MEMORIAM

“OD PREČACA VAŽNIJA USPRAVNICA”

U povodu smrti Josipa Vončine (1932-2010)

Mira Menac-Mihalić

(Odsjek za kroatistiku, Filozofski fakultet – Zagreb)

Josip Vončina rođen je 1932. u Ravnoj Gori, u Gorskom Kotaru. Školovanje je započeo u Požegi, a završio u Zagrebu, gdje je diplomirao na Filozofskom fakultetu narodni jezik i književnost i ruski jezik i književnost. Od 1960. radi na Katedri za povijest hrvatskoga jezika i hrvatsku dijalektologiju Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, od 1968. kao docent, od 1974. kao izvanredni, a od 1978. kao redoviti profesor. Od 1992. do umirovljenja 1999. bio je predstojnik Katedre. 1965. promoviran je u doktora filoloških znanosti na temelju disertacije “Jezik Antuna Kanižlića”. Više je godina predavao na pedagoškim fakultetima u Rijeci i Osijeku. Od 1976. do 1978. bio je prodekan Filozofskoga fakulteta u Zagrebu. Radio je kao lektor hrvatskoga jezika na sveučilištima u Kölnu, Rennesu i Mannheimu i kao gost profesor u Kölnu i u Zürichu. Bio je pomoćnik direktora Zagrebačke slavističke škole i višegodišnji predavač i lektor, kao i predsjednik Hrvatskoga filološkog društva. Nagradu “Božidar Adžija” za značajnu znanstvenu djelatnost u području hrvatske leksikografije dobio je 1989. Bio je voditelj istraživačkoga projekta “Proučavanje povijesti hrvatskoga književnog jezika”, glavni urednik Dopuna Akademijina rječnika, član uredništva IV.

knjige projekta *Hrvatska i Europa*, jedan od utemeljitelja i izvršni urednik biblioteke “Stoljeća hrvatske književnosti” Matice hrvatske. Redovitim članom Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti postao je 1991.

Josip Vončina više od 50 godina objavljivao je rezultate svojih istraživanja kojima je zajednička tema povijest hrvatskoga jezika, ponajviše proučavanje jezika i stila hrvatske književnosti od 15. do 18. stoljeća, problemi starijih grafija i pravopisa, starih gramatika i rječnika. Raspon je njegovih interesa širok: od akcenatskih pitanja do stilističkih interpretacija, od najstarijih pisanih spomenika do relativno suvremenih, kojima se korijeni traže u prošlosti. Napisao je i objavio ogroman broj bibliografskih jedinica: od manjih članaka, koji su pravi biseri u stvaranju cjelokupne slike povijesti hrvatskoga jezika i književnosti, do monografskih studija koje svoga autora s cjelokupnim opusom i sa svim jezičnostilskim pojedinostima pokazuju u bliskoj vezi sa stvaraocima, nerijetko i s onima udaljenijima, pridonoseći tako stvaranju opće slike. Važne su veze koje Josip Vončina pronalazi između pisaca primorske i kopnene Hrvatske, njihovi utjecaji iz kojih se jasno može zaključiti o kontinuitetu i prožimanju hrvatskih književnih izraza u predstandardnom razdoblju.

Godine 1955. objavljuje svoj prvi važan rad o glagoljskim listinama iz Like i time naznačuje interese koji će mu – šireći se i produbljujući – ostati doživotna istraživačka preokupacija. U raspravama, koje je desetljećima kontinuirano objavljivao, raspon njegova znanstvenog zanimanja nevjerojatno je širok. Brojni su autori koji plijenili njegovu pozornost – od književnika do gramatičara i leksikografa. U nizu tekstova prikazao je jezikoslovnu misao potvrđenu u starim gramatikama ili u gramatičkim opisima. Analizirao je stare hrvatske rječnike, posebno je obrađivao jezikoslovno nazivlje, rješavao mnoge terminološke probleme. Nije se vezao samo za jedno zemljopisno područje, nego su ga zanimali i Slavonci, i Dubrovčani, Zadran, jednako kao i kajkavci, pisci ozaljskoga kruga – njemu, čini se, osobno naročito bliski. Objavio je više od dvjesto znanstvenih i stručnih priloga u tridesetak časopisa. Bio je nazočan na najvažnijim domaćim i međunarodnim skupovima na kojima je zapaženo izlagao, pokazujući najširu moguću erudiciju i poznavanje tradicije. Dio rasprava, rasutih po časopisima, objavio je u knjigama, za tu ih priliku proširivši i obogativši. Naizgled su te knjige zbirke članaka, obrađuju raznorodnu tematiku od recimo jezika, stilematičkih elemenata do leksikografskoga rada pojedinih autora (npr. *Jezičnopovijesne rasprave*) ili od problema *Kronologije Frankopanovih djela do Nekih osobina Zoranićeva stila (Analize starih hrvatskih pisaca)*, ali

zapravo pokazuju bogatstvo misli i interesa, kao i cjelovito gledanje na pitanja jezične povijesti. “Pretpostavljajući kronologiji objavljivanja ogleđa kronologiju problematike o kojoj raspravlja, profesor Vončina je sasvim nenametljivo uspio pokazati... širinu vremenskog raspona područja svojih stručnih zanimanja...” i popuniti “... mnoge nerijetko prevelike praznine koje postoje u proučavanju jezika i izraza u djelima starijih hrvatskih pisaca... Upravo Vončinim proučavanjima i dugujemo niz novih spoznaja o pravcu i rezultatima jezičnih nastojanja kruga Petra Zrinskog, F. K. Frankopana i Belostenca, kruga koji on naziva ozaljskim” (M. Samardžija).

U knjizi *Temelji hrvatskoga narodnog preporoda* profesor Vončina istražuje mjesto hrvatskoga narodnog preporoda u povijesti hrvatskoga književnog jezika, analizirajući jezične činjenice u radu dopreporodnih književnika i jezikoslovaca, jezičnu koncepciju preporodnih tekstova različitih funkcionalnih stilova, grafijska i druga jezična rješenja, što je narodni preporod ostvario u jeziku, a time i kontinuitet hrvatske književnojezične misli.

Pišući *Jezičnu baštinu*, antologiju starije hrvatske književnosti, autor je slijedio potrebu hrvatske javnosti za izabranim tekstovima iz hrvatske jezične baštine koji bi bili popraćeni lingvostilističkim komentarima. Birajući tekstove, nije se rukovodio književnopovijesnim, nego jezičnopovijesnim kriterijima. Birao je ne s obzirom na književnoestetska mjerila, nego s obzirom na jezični razvoj. Iza izabranoga odlomka slijedi prikaz glavnih jezičnih i stilskih autorovih postupaka, utvrđuje se dijalekatska osnovica teksta. Na kraju je knjige rječnik arhaizama i drugih teže razumljivih riječi.

Nakon što je napisao cijelu knjigu o *Korijenima Krležina Kerempuha*, profesor Vončina skromno bilježi: “Među koricama jedne knjige doista se ne mogu naći sve obrade (pa čak ni svi poticaji) za ozbiljan, budući trud kako bi se proniklo u samu srž jednoga od vrhunskih plodova hrvatske književnosti otkako postoji – Krležinih *Balada Petrice Kerempuha*. Tome cilju htjet će se još napora.”

Bavio se profesor Vončina priređivanjem za tisak djela starih hrvatskih pisaca. Uređivao je tekstove, pisao rječnike, filološke komentare i uvodne rasprave. Sam ili u suradnji s drugim filozozima monografski je obradio mnoge autore (Belostenca, Hektorovića, Kačića Miošića, Reljkovića, Vitezovića, Zoranića, Zrinskog...) surađujući ili polazući temelje najznačajnijim edicijama u kojima se objavljuju najvažnija djela hrvatskih pisaca (*Pet stoljeća hrvatske književnosti*, *Stari pisci hrvatski*, *Stoljeća hrvatske književnosti*). Značajan je Vončinin urednički rad na *Benešićevu rječniku* kao i rad na projektu *Tekstologija hrvatske pisane baštine*.

U knjizi *Tekstološka načela za pisanu baštinu hrvatskoga jezičnog izraza* (1999), koja je poseban prilog biblioteci Stoljeća hrvatske književnosti, prikazao je razvoj hrvatske tekstologije nastojeći izdvojiti i riješiti brojne probleme, a time i dati naputke za budući rad na pisanim tekstovima hrvatske jezične baštine.

Zanimanje Josipa Vončine za akcentuaciju možemo otkriti ne samo u radu *O naglasnoj problematici književne baštine*, nego i u tome što se bavio naglašavanjem starih hrvatskih tekstova.

Smatrao je da se “dosadašnje... proučavanje jezika starije hrvatske književnosti... nalazi u procjepu između dijalektološkog i ‘diferencijalnog’ pristupa (u usporedbi sa suvremenim književnim jezikom). Prvom se pristupu... korijeni nalaze u tome što je nekoć prevladavalo uvjerenje da su tekstovi naših starih pisaca vrijedni jezičnih analiza samo ako se tretiraju kao potvrda stanja u prošlosti ovog ili onog dijalekta, pa se i povijest jezika starije hrvatske književnosti rado izjednačivala s povijesnom dijalektologijom. Drugom je pristupu u osnovi težnja da se u starim tekstovima objasne samo one jezične činjenice koje nisu u skladu sa suvremenim književnim jezikom...” (Vončina, *Analize starih hrvatskih pisaca*, 7).

Pomnim čitanjem i ulaženjem u tekst Vončina je zaključio da “u tijeku cijele... povijesti (starije hrvatske književnosti čak od samih početaka) možemo zapravo pratiti razvoj težnje za izražajnošću... Upravo književnici u kojima su se javljale takve želje morali su doći do zaključka kako im rodni govori ne pružaju dovoljno mogućnosti da se izraze, pa ih je ta spoznaja nukala da svoj pjesnički jezik nastoje obogatiti tragajući po sinkroniji (po drugim govorima i dijalektima) i po dijakroniji (po književnim djelima koja su iz njihove perspektive pripadala prošlosti)” (*Analize...*, 8). “Iza svake se fonetske ili morfološke dublete, iza svakog hibridnog oblika krije potencijalni stilem. Stoga je stilističarima jezika starije hrvatske književnosti zadatak da na svoj način objašnjavaju jezik starih pisaca kao izražajno sredstvo, što je izvanredno, ali ne obeshrabrujuće težak posao. Čini se da za nj univerzalne metode nema... Ne bismo se smjeli samo pitati kako stari tekst zvuči u današnjici nego i kako su ga mogli doživljavati autorovi suvremenici iz njegove najbliže okoline (grada ili kraja). Treba, uostalom, ispitivati ne samo djela velike literarne vrijednosti nego i cjelokupnu pisanu proizvodnju određenoga kraja i vremena. Tek će tako do potpunog izražaja doći jezik djela koja dosežu vrhunac književne vrijednosti. Ako želimo nešto postići, moramo imati asocijaciju.” (*Analize...*, 13). Takvim je asocijacijama profesor Vončina bio prebogat.

Iako je metodologija njegova rada sasvim drukčija nego u njegovih prethodnika, iako su zaključci često drugi, “Vončina se ipak odnosi s poštovanjem prema prethodnicima: u njegovim istraživačkim pothvatima dobrodošao mu je svaki relevantan podatak. Doduše, kadšto ne može skriti dobrohotan osmijeh..., a kadšto u elegantne rečenice odjene prilično oštre sudove... Vončina se nikad ne suprotstavlja radi suprotstavljanja: neutemeljene teze on ruši usput, gradeći vlastite. Kad mu se čini da bi koja tvrdnja mogla izgledati uvjerljiva drugima, a on raspoláže podacima koji je opovrgavaju, on nam te podatke podastire. Riječju: Vončina je znanstvenik i u njegovim tekstovima nema mjesta ni za bespotrebne tračeve, ni za suvišnu sentimentalnost. On se obračunava sa stavovima, a ne sa ljudima” (S. Damjanović).

Svoja zalaganja za temeljit rad koji se zasniva isključivo na činjenicama potvrđivao je cjelokupnim svojim djelom, a tek ponegdje i direktnom izjavom: “Stilistički zaključci na temelju dojmova, na općenitim primjedbama o jeziku kao izražajnom sredstvu (kakvi se susreću u ponekim književno-povijesnim raspravama) pokazuju za tu svrhu malo ili gotovo ništa ne pokazuju. Mnogo je važnije iznalaziti u tekstovima makar i najsitnije, ali relevantne detalje te na njima graditi. Pritom ništa ne bi smjelo biti sakrosaktno, i sve treba podvrći sumnji te se ne kretati od jedne do druge utvrđene istine” (*Analize...*, 8).

Pažljivo i uporno čitanje, uočavanje relevantnih detalja kojima se treba posvetiti, baviti, razrješavati njihove zagonetke dovodi do rješenja koja povezana stvaraju opću sliku s logičnim i dalekosežnim zaključcima. Vončina je smatrao da je korisno podjednako imati smisla za pojedinosti i za zaokružena uopćavanja. “U toj se amplitudi krije istinita definicija književnog jezika u prošlosti” (*Analize...*, 8). Isticao je da se istinska ljudska sreća sastoji u ispunjavanju sitnih želja, a da sitnice čine podlogu zaključcima koji odolijevaju zubu vremena. “Važno je iz naoko nevažna podatka odčitati sve zaključke na koje nas upućuje. Do solidna znanja doista nema lakih i kratkih putova. Ako pritom postoji ironija, usmjerena ponajprije protiv napasti da se olako prepustim velikim teorijama i dijagonalnim tvrdnjama: jer su nam prečesto štetile i jer nam je od prečaca važnija uspravnica”. Upravo se taj odnos između pojedinosti i sinteze kod njega kao znanstvenika posebno ističe i cijeni.

Profesor Vončina tekstu je pristupao višeslojno: “Nakon uočavanja i proučavanja raznih oblika izražajno-smislaonih pojedinosti, paleografskih osobitosti, tekstnih paralela itd., on će napustiti tekst i krenuti u potragu za

povijesnim podacima koji mu mogu pomoći u rješavanju problema. Nakon svega ponudit će nam zaključke koji nikada nisu u protivnosti s podacima što nam ih je netom podastro” (S. Damjanović).

“Nerijetko se uvjeravamo kako su u prošlosti dva tipa stručnjaka (književni historičar i lingvist) vapili jedan za drugim i bez uzajamne se pomoći lišavali izvanredno vrijednih znanstvenih rezultata”, piše ne jednome mjestu. Pristup za koji se Vončina zalagao “zapravo nije na ‘graničnom’ području; on je po jednom nogom čvrsto u obje oblasti: u jezičnoj i u književnoj”. Ne samo da je vjerovao u neophodnost povezanosti lingvistike i književnosti, nego je svojom osobom, djelatnošću i rezultatima to profesor Vončina izravno i svjedočio. Promicao je spoznaje o povijesti hrvatske književnosti ne samo predajući studentima i potičući ih na rad, budeći u njima ljubav prema hrvatskoj knjizi i riječi, uvijek spreman odgovoriti na sva njihova pitanja, nego je našao put do najšire publike pišući i u nastavcima ne samo za časopise nego i za dnevni tisak. Davao je intervjuje kojima su povodi bili različiti, ali rezultati zajednički – u njima se otkriva znanstvenik u svojoj svojoj punini. Vončinini radovi u znanstvenoj javnosti imaju istaknuto snažnu recepciju. Njegova djela poticala su filologe da o njima pišu pa je objavljeno više desetaka većih prikaza pisanih u superlativima. Naše stolove i police mogu resiti mnoge njegove vrijedne knjige, neke je napisao od korica do korica, neke uredio, nekima napisao komentare, izrađivao rječnik, akcentirao, u nekima je samo jedan njegov članak, ali za sve bez pretjerivanja možemo reći:

“Svaka stranica Vončinine knjige ostat će upotrebljiva za sve istraživače hrvatske književnosti i jezika. Svaka je pročišćena, bez suvišnih rečenica a prepuna podataka, rješenja i – poticaja” (S. Damjanović).

Vrhunski znanstvenik i erudit, profesor i učitelj, suosjećajan, čestit i skroman čovjek profesor Josip Vončina ostaje svojim učenicima i prijateljima u trajnoj uspomeni.